

УДК 35:334

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5681-2023-3.14>

Анна КОМІСАРЕНКО

аспірант Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

4332053@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7516-7743

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. У статті досліджено зарубіжний досвід інституалізації та розвитку соціального підприємництва, визначено основні моделі законодавчого закріплення його основних понять і норм. Також в американській системі можна запозичити систему сертифікації соціальних підприємств, яка документально підтверджує той факт, що підприємство займається суспільно корисною, неприбутковою діяльністю. Окрім того, варто було б запозичити принципи надання кредитів для фінансування конкретних суспільно корисних програм та бюджетних грантів на створення і розвиток соціальних підприємств. Із польської системи організації соціального підприємництва – те, що не менше половини членів такої організації мають займати представники незахищених верств населення – це люди з обмеженими можливостями, ті, хто опинився у складній життєвій ситуації, та ін. Україна може використовувати окремі риси моделі Великобританії, але повністю впроваджувати подібну модель було б недоцільно, адже існує ризик низької ефективності управління розвитком соціального підприємництва за відсутності загальної, єдиної для всіх правової моделі.

Розкрито основні ознаки світового соціального підприємництва, проаналізовано його основні ознаки й характерні особливості, визначено його відмінності як від традиційного бізнесу, так і від волонтерської діяльності.

Установлено, що в сучасних умовах спостерігається недостатній рівень розвитку соціального підприємництва в Україні, що пов'язано передусім із відсутністю законодавчої бази, яка б чітко визначала поняття «соціальне підприємництво» та регламентувала порядок створення і діяльності соціальних підприємств.

Надано пропозиції щодо правових моделей соціального підприємництва, прийнятих для України з урахуванням поточного розвитку. Наголошено на необхідності посилення ролі держави у створенні сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва.

Ключові слова: соціальні механізми, соціальне підприємництво, інновації, уразливі групи населення, державні витрати, соціальна місія.

Анна КОМІСАРЕНКО

Posgraduate student of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv

4332053@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7516-7743

FOREIGN EXPERIENCE OF INSTITUTIONALIZATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Abstract. The article examines the foreign experience of institutionalization and development of social entrepreneurship, defines the main models of legislative consolidation of its basic concepts and norms. Therefore, it is possible to borrow from the American system the system of certification of social enterprises, which documents the fact that the enterprise is engaged in socially beneficial, non-profit activities. In addition, it would be worthwhile to borrow the principles of granting loans to finance specific social programs and budget grants for the creation and development of social enterprises. From the Polish system of organizing social entrepreneurship, the fact that at least half of the members of such an organization should be occupied by representatives of vulnerable segments of the population – these are people with limited opportunities, those who find themselves in a difficult life situation, etc. Ukraine can use certain features of the British model, but it would not be advisable to fully implement such a model, because there is a risk of low efficiency in managing the development of social entrepreneurship, in the absence of a general, uniform legal model for all.

The main features of global social entrepreneurship are revealed, its main features and characteristic features are analyzed, and its differences from both traditional business and volunteer activity are determined.

It was established that in modern conditions there is an insufficient level of development of social entrepreneurship in Ukraine, which is primarily due to the lack of a legislative framework that would clearly define the concept of «social entrepreneurship» and regulate the procedure for the creation and operation of social enterprises.

Provision of proposals regarding legal models of social entrepreneurship acceptable for Ukraine, taking into account the current development. The need to strengthen the role of the state in creating favorable conditions for the development of social entrepreneurship is emphasized.

Key words: social mechanisms, social entrepreneurship, innovation, vulnerable population groups, public spending, social mission.

Постановка проблеми. У більшості розвинених країн світу соціальне підприємництво визнається важливою і корисною справою. Проте кожен національний уряд має особистий підхід до питання, що сильно відрізняється від інших. Ще в 2013 р. Європейською Комісією був проведений аналіз нормативно-правових баз різних країн, які регламентують діяльність соціальних підприємств, – Mapping Study.

У більшості країн соціальні підприємства не мають окремої форми організації і для роботи використовують такі юридичні форми, що і традиційні підприємства. Лише шістнадцять європейських країн мають юридичні документи, що регулюють соціальні підприємства на законодавчому рівні. Проте в законодавстві лише чотирьох із них є правова форма, створена саме для соціального підприємництва, – так звана форма соціального підприємства (Social Enterprise Form).

Такими формами соціального підприємництва є:

- соціальні кооперативи колективної власності (Societe Cooperative D'Interet Collectif) у Франції;
- підприємства соціальної та солідарної економіки (Entreprise de l'economie Sociale et Solidaire або Entreprise ESS) у Франції;
- соціальні кооперативи в Польщі, Греції та Італії.

Сьогодні на основі досвіду розвитку та інституалізації соціального підприємництва у світі необхідно визначити, яка форма буде найбільш удаюю для українських соціальних підприємств, ураховуючи в тому числі національні особливості розвитку, які склалися історично. Тому першочерговим завданням для дослідників постає питання забезпечення сприятливих умов розвитку українського соціального підприємництва на законодавчому рівні, тобто впровадження актуальних змін законодавства для збереження та підтримки позитивної динаміки розвитку соціального бізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у вивчення та розроблення теоретико-методологічних та практичних засад

соціального підприємництва зробили науковці С. Алворд, Г. Діз, П. Друкер, С. Картер, Х. Стівенсон, Ф. Спреклі та ін. Цікаві підходи до розвитку держави через механізми соціального простору наведено в роботах С. Вурро, Дж. Віравардена, Дж. Кікал, Г. Морт.

К. Дубич, Дж. Дефурні, С. Гортон, Д. Фернем досліджували процес інституалізації та тенденції розвитку правової бази в окремих європейських країнах, види та практичну діяльність європейських соціальних підприємств. Про специфіку запровадження європейського досвіду в Україні та інших державах посткомуністичного періоду писали Н. Булейн, М. Дімітрова, Н. Кадол, З. Свереда.

Аналізуючи зарубіжний досвід інституалізації соціального підприємництва, можна дійти висновку, що основною рушійною силою його розвитку є наявність чіткої законодавчої бази. Завдання майбутнього закону про соціальне підприємництво – сформулювати і закріпити поняття «соціальне підприємництво» та критерії його виділення серед інших форм господарської діяльності, виявити сфери діяльності для його розвитку, встановити заходи підтримки на державному рівні.

Мета статті – аналіз світових моделей соціального підприємництва, вивчення видів, досвіду інституалізації та практичної діяльності європейських соціальних підприємств; надання пропозицій щодо правових моделей соціального підприємництва, прийнятних для України з урахуванням його поточного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Основою для розвитку соціального підприємництва у Європі була активізація з середини XIX ст. кооперативного руху. Відрізняючись від бізнес- і некомерційних організацій, такі кооперативи були засновані здебільшого фізичними особами, що мали на меті задоволення їхніх особистих економічних, соціальних та психологічних потреб на принципах самоврядування. На початку XX ст. кооперативи стали відігравати надзвичайно важливу роль для розв'язання соціальних проблем європейських держав.

У більшості країн соціальні підприємства не мають окремої форми організації та для роботи використовують такі юридичні форми, що і традиційні підприємства. Лише шістнадцять європейських країн мають юридичні документи, що регулюють соціальні підприємства на законодавчому рівні. Проте в законодавстві лише чотирьох із них є правова форма, створена саме для соціального підприємництва, – так звана форма соціального підприємства (Social Enterprise Form).

Такими формами соціального підприємництва є:

- соціальні кооперативи колективної власності (Societe Cooperative D'Interet Collectif) у Франції;
- підприємства соціальної та солідарної економіки (Entreprise de l'economie Sociale et Solidaire або Entreprise ESS) у Франції;
- соціальні кооперативи в Польщі, Греції та Італії [3].

Соціальні кооперативи колективної власності (Société Cooperative D'intérêt Collectif – SCIC) є формою соціального підприємства-кооперативу у Франції. SCIC передбачає і комерційні, і соціальні цілі (caractere d'utilite sociale), спрямовані на користь громади. Економічна діяльність має бути тісно пов'язана з досягненням соціальних цілей [2].

Соціальна мета і корисність (Utilite Sociale) спрямовані насамперед на допомогу незахищеним групам людей чи на діяльність, що спрямована на подолання дискримінації та нерівності в соціумі.

Розглянемо організацію італійських соціальних підприємств. Італійські соціальні кооперативи – це модель кооперативної правової форми, за якої основним завданням має бути досягнення визначеної соціальної цілі на відміну традиційної звичної зацікавленості учасників кооперативу в отриманні прибутку [5]. Італійське законодавство характеризує два види соціальних кооперативів:

1) кооперативи типу «А», що надають соціальні, медичні та освітні послуги (наприклад, догляд за особами, що мають інвалідність, або людьми похилого віку); учасниками цих кооперативів виступають надавачі та одержувачі послуг;

2) кооперативи типу «В», які орієнтовані на соціальну інтеграцію конкретних уразливих груп населення.

Але в деяких європейських державах вибрали інакший підхід до нормативно-правового регулювання соціального підприємництва – адаптацію уже існуючих організаційно-правових форм.

Під час вивчення особливостей нормативно-правового регулювання соціального підприємництва на конкретних прикладах можна помітити безліч дивовижних характерних особливостей. Наприклад, у Бельгії компанією соціального призначення (Social Purpose Company – SPC) може бути компанія будь-якої організаційно-правової форми за умови, що вона має альтруїстичну мету, яка і є головним мотивом роботи акціонерів, а не збагачення [6]. Така компанія мусить представляти щорічний детальний звіт про свою діяльність, спрямовану на досягнення вибраних соціальних цілей.

Фінляндія вперше прийняла «Закон про соціальні підприємства» ще в 2003 р. Тут такі підприємства визнаються ринково орієнтованими кооперативами, що призначаються для працевлаштування інвалідів та безробітних осіб [1]. Цікавою особливістю фінського законодавства є те, що безробітні мають право створювати кооперативи і брати в них участь без зменшення допомоги з безробіття.

Статус соціального підприємництва може бути наданий різним фірмам і компаніям. У 2002 р. законодавчу підтримку отримали соціальні підприємства Великобританії. Закон про соціальні підприємства (2002) означив, що вони мусять нести переважно соціальні цілі, а їх одержаний прибуток спрямовується на розвиток своєї справи або на розвиток суспільства, а не на збільшення доходів власників. Закон каже, що половина їхнього доходу обов'язково має бути отримано від продажу товарів і надання послуг [1].

У 2005 р. було прийнято Закон № 1788 «Про регулювання діяльності компаній суспільного інтересу» (Community Interest Company). Дані підприємства належать до некомерційних організацій і повинні працювати задля представлення інтересів певної місцевої спільноти.

Унікальність досвіду Великобританії полягає у тому, що соціальне підприємництво тут розуміється від самого початку як альтернативний шлях, який об'єднує соціальну справедливість та економічний розвиток. Соціальне підприємництво у Великобританії є важливою частиною

політичного дискурсу та чітко регламентоване законодавством.

Прийнятого закону чи нормативного акту щодо регламентації соціального підприємництва в Польщі не було протягом довгого часу. Однак певні кроки до юридичного означення соціальних підприємств відбулися. Наприклад, у Національній програмі розвитку соціальної економіки, що була прийнята Радою Міністрів у 2014 р., соціальними підприємствами вважаються підприємства різних організаційно-правових форм, що відповідають таким критеріям:

- займаються ринковою діяльністю;
- мають не менше ніж 30% робітників, що є соціально незахищеними особами;
- засновані на демократичному управлінні, мають певні обмеження в розподілі доходів;
- передбачають регламентовані обмеження різниці в розмірах заробітної плати.

Саме поняття «СП» означено «Законом про соціальні підприємства та підтримку соціального господарства», що був розроблений Міністерством сім'ї, праці та соціальної політики у 2017 р. [4].

Канада має чудове робоче законодавство про роботу благодійних та кооперативних корпорацій. Це допомагає розвитку соціальних підприємств на рівні традиційних підприємств, утім, розмежовуються підприємства соціального бізнесу та бізнесу соціального призначення.

Для соціальних підприємств обов'язковою умовою висувається створення спеціального органу – Ради соціального підприємства, яка зобов'язана спостерігати за дотриманням правових основ, які стосуються соціального підприємництва.

Фахівці державних служб, а також спеціалісти органів місцевого самоврядування мусять безоплатно і регулярно проводити зустрічі задля допомоги й підтримки соціальних підприємств, їх росту і розвитку [7].

Законодавство США закріплює процедури щодо здійснення певних проєктів. У законі конкретно визначаються сфера інтересів усіх секторів економіки, права й обов'язки фінансових та компенсаційних структур.

Основними засобами є торги та процедури, що встановлені Державним департаментом. Для таких проєктів, які коштують не менше 300 млн доларів, за законом організовується

консультативний комітет, який розглядає пропозиції та їх відповідність правовим актам.

Для конкуруючих і небажаних проєктів та пропозицій визначаються показники оцінювання, що враховують сукупність важливих чинників, а саме: попередній досвід у цьому напрямі роботи; демонстрація можливості виконати необхідне завдання та ін. [8].

Ірландія має «Закон про загально-приватне партнерство», прийнятий у 2002 р. Держава делегує повноваження управління приватним компаніям, а ті передають його громадським об'єднанням. Тож розглядають одразу два рівні партнерства: державно-приватне та суспільно-приватне.

При цьому бізнесові структури мають угоди з державою, а також із громадськими об'єднаннями. У центрі партнерських стосунків є бізнес, що частину власних повноважень передає громадськості. Держава не втручається у контроль за цими процесами, натомість відповідальність лягає саме на бізнес.

При цьому варто зазначити, що не в кожній країні законодавство виділяє соціальне підприємництво саме юридичною особою, яка має особливі привілеї.

Отже, в умовах трансформаційних змін суспільства ефективно вирішення соціально-економічних проблем, що стоять перед державою, неможливе без розвитку соціального підприємництва.

Для нас корисним було б урегулювати на законодавчому рівні статус соціального підприємництва як такий, що служить на користь суспільним інтересам, а корисний результат роботи мусить поширюватися на широке коло людей.

Україна сьогодні немає законодавчого визначення поняття «соціальне підприємництво» та чітких законів, що регламентують таку діяльність. Тож соціальне підприємництво має додаткові складнощі на етапі створення і юридичного оформлення документації. При цьому українські соціальні підприємства мають можливість самі вибирати форму організації підприємницької діяльності, що певною мірою може мати навіть позитивний аспект.

Висновки та пропозиції. Зрозуміло, що соціальне підприємництво і його розвиток є важливим пріоритетом і для держави, і для громадян, і для бізнесу, адже саме така кон-

струкція здатна захищати та допомагати певним верствам населення, вирішувати важливі суспільні проблеми, приносити прибуток своїм власникам і трохи зняти навантаження з держави, надаючи адресну допомогу.

Щоб прискорити темпи розвитку соціального підприємництва в Україні, його необхідно, передусім, закріпити на законодавчому рівні методологічно та визначитися з можливими формами. У цьому стає в нагоді використання зарубіжного досвіду з аналізом його сильних та слабких боків та можливістю адаптувати до українського законодавства.

Між тим соціальні підприємства бурхливо розвиваються. І цей процес іде двома потоками:

шляхом самоорганізації економічної діяльності згуртованих представників соціально незахищених верств населення та через започаткування дозволеної підприємницької діяльності на базі неурядових некомерційних громадських організацій.

Після легалізації соціального підприємництва у країні з'явиться додатковий помічник для вирішення соціальних проблем. Справа в тому, що Україна взяла на себе дуже великі соціальні зобов'язання з підтримки соціально незахищених верств населення. Однак сьогодні Україна не може впоратися з таким великим соціальним навантаженням. Це притаманно не тільки Україні, а є світовою тенденцією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кривов'язюк І.В., Гаранчевська І.А. Державне регулювання соціального підприємництва: світовий досвід. *Економічний форум*. 2018. № 3. С. 21–27.
2. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / А.А. Свинчук та ін. Київ : ВІ ЕН ЕЙ, 2017. 188 с.
3. Смал' В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво : посібник. Київ, 2017. 54 с. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Social_Entrepreneurship_-_Guide-WEB-1.pdf.
4. Ciepielewska-Kowalik A. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: <https://europa.eu/!Qq64ny>.
5. Defourny J., Nyssens M. Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments. Liege : EMES European Research Network, 2008. 40 p.
6. Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth. URL: <http://www.bwbllp.com/knowledge/2015/10/21/social-enterprise-in-europe-developing-legal-systems-which-support-social-enterprise-growth/>.
7. Social Enterprise Solutions for 21st Century Challenges. The UK Model of Social Enterprise and Experience. *Publications of the Ministry of Employment and the Economy*. 2010. URL: http://tem.fi/files/26789/TEM_25_2010_netti.pdf.
8. State Authorities (Public Partnership Arrangements) Act, 2002. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2002/en/act/pub/0001/sec0003.html>.
9. European Commission. Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. URL: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en/.

REFERENCES:

1. Krivov'yazyuk I.V., Garanchev'ska I.A. (2018). Derzhavne reguluvannya social'nogo pidpriemnictva: cvitovij docvid [State regulation of social entrepreneurship: global report]. Kiiv, Ekonomichnij forum – Economic Forum № 3. S. 21–27. [in Ukrainian]
2. Svinchuk A.A., Kornec'kij A.O., Goncharova M.A. ta in. (2017). Social'ne pidpriemnictvo: vid ideї do suspil'nih zmin: posib [Social Entrepreneurship: From Idea to Social Change: A Guide] in. / Kiiv : VI EN EJ, 188 s. 29. [in Ukrainian]
3. Smal' V., Kokot' V. (2017). Scho slid znati pro social'ne pidpriemnictvo : posibnik [What you should know about social entrepreneurship: a guide]. Kiiv, 54 s. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Social_Entrepreneurship_-_Guide-WEB-1.pdf [in Ukrainian]
4. Ciepielewska-Kowalik A. Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Poland. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://europa.eu/!Qq64ny>
5. Defourny J., Nyssens M. Social Enterprise in Europe: Recent Trends and Developments. Liege : EMES European Research Network, 2008. 40 p.
6. Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth. [Electronic resource] – Access mode <http://www.bwbllp.com/knowledge/2015/10/21/social-enterprise-in-europe-developing-legal-systems-which-support-social-enterprise-growth/>

7. Social Enterprise Solutions for 21st Century Challenges. The UK Model of Social Enterprise and Experience // Publications of the Ministry of Employment and the Economy. – 2010. – [Electronic resource]. – Access mode: http://tem.fi/files/26789/TEM_25_2010_netti.pdf.

8. State Authorities (Public Partnership Arrangements) Act, 2002 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.irishstatutebook.ie/2002/en/act/pub/0001/sec0003.html>.

9. European Commission. Growth. Sectors of the Social economy in the EU: Social enterprises. [Electronic resource]. – Access: https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en/